

Lausuntopyyntö hallituksen selonteosta kotoutumisen edistämisen uudistamistarpeista

Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö

STN:n rahoittama DigiIN-konsortio

Luku 1: Globaali muuttoliike vaikuttaa myös Suomeen

Selonteko edustaa aiempaa monipuolisempaa näkökulmaa integraatioon. Selonteossa ei kuitenkaan huomioida sitä, että jo pitkään jatkuneiden muuttoliikkeiden vaikutuksesta niin kutsuttuun maahanmuuttajaväestöön kuuluu enenevässä määrin myös ikääntyneitä. Nyt selonteon pääpaino on lapsissa ja nuorissa sekä työikäisessä väestössä, ja kotoutumisen sekä myös osallisuuden pääalueena korostuu työkansalaisuus.

Tulevaisuuteen suuntaavan kotouttamisohjelman kannalta olisi kuitenkin tärkeää huomioida koko elämänkulku ja ottaa lähtökohdaksi työkansalaisuuden sijaan sosiaalinen kansalaisuus. Suomeen muuttaa myös ikääntyneitä ihmisiä. Suomessa ikääntyvien maahanmuuttajien määrä kasvaa nopeasti, itse asiassa nopeammin kuin Länsi-Euroopassa keskimäärin. Ensin mainittujen kohdalla pitäisi myös miettiä kotoutumista. Ylipäättään ikääntyvän väestön osuuden kasvu myös maahan muuttaneiden keskuudessa tarkoittaa uudenlaisia palvelutarpeita. Jo nyt on näkyvissä maahanmuuttajuuden heikentävä vaikutus paitsi työsuhdeturvaan myös eläketurvaan. Venäjänkieliseen yli 50-vuotiaaseen väestöön kohdistunut kyselymme paljasti ikääntyneiden pienituloisuuden lisäksi myös suoranaisten aineellisten puutteiden yleisyyden. Kyselyyn vastanneet olivat asuneet Suomessa keskimäärin 18 vuotta eli useimmin muuttaneet Suomeen nuorena aikuisena tai keski-ikässä.

Maahanmuuttajaväestön kasvava osuus ikääntyvistä on pysyvä ilmiö, eikä pääasiassa työkansalaisuuteen keskittyvä kotouttamispolitiikka ota tätä riittävästi huomioon. On tärkeää huomioida tämä väestönmuutos selonteossa paremmin huomioon paitsi tarkasteltaessa työmarkkinatoimia, myös kehitettäessä sosiaali- ja terveystarpeita. Jos maahanmuuttajataustaisen väestön ikääntymiseen ei voida kattavasti paneutua tämän selonteon yhteydessä, ei selonteossa tulisi puhua koko väestöstä. Silloin pitäisi myös selvittää mitä pikimmin, kuinka asiaan voidaan paneutua STM:n hallinnonalalla, jonne ikääntyvien asiat kuuluvat hallinnollisesti. Tavoitteena tulisi olla osallisuuden rakentumisen tukeminen kaikilla sosiaalisen kansalaisuuden alueilla, mukaan lukien vanhuspalvelut.

Koko maahanmuuttajataustaista väestöä koskee julkispalvelujen digitalisaation luomat palvelujen käytön esteet ja kynnykset, kun kielitaitoa ja palvelujärjestelmän tuntemusta koskevaa epätasaa ei riittävästi huomioida digipalveluja rakennettaessa. Muistisairauksien merkitys vakavaa haavoittuvuutta tuottavana erityiskysymyksenä on erityisen tärkeä maahanmuuttajataustaisen vanhusväestön osalta opitun kielivarannon vähetessä. Tulevaisuudessa onkin tärkeää selvittää omankielisten palveluiden tarvetta sekä erilaisten siltapalvelujen kehittämistä ikääntyvän maahanmuuttajaväestön ja muiden palveluista kärsivien ihmisten tarpeisiin.

Luku 2: Maahanmuuttajien työmarkkina-asema valtaväestöä heikompi

Maahanmuuttajataustainen työvoima on saanut jalansijaa hoiva-alalla. Työvoiman tarjonta on alalle tervetullutta tilanteessa, jossa hoiva-ala jo kärsii monin paikoin työvoimapulasta ja tilanteen arvioidaan huononevan lähivuosina, kun suuri määrä hoitajia eläköityy. On kuitenkin jo nähtävissä, että hoiva-alan työmarkkinoille on syntynyt uudenlaista eriarvoisuutta, jonka torjumiseen ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota. Maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden etenemiseen työurallaan pitää kiinnittää huomiota huolehtimalla työntekijöiden yhdenvertaisista mahdollisuuksista saavuttaa johtotehtäviä sosiaali- ja terveysalalla. Esimerkiksi nimettömästä rekrytoinnista on hyviä kokemuksia. Etenkin julkisen sektorin henkilöstöpolitiikassa yleisesti ja johtajuuskoulutuksessa erityisesti tulisi edistää maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden yhdenvertaisuutta niin, että jo syntynyttä työmarkkinoiden kerrostuneisuutta on mahdollista purkaa.

Eriarvoisuutta tuottaa erityisesti työn sisältöjen kapeuttaminen kielitaitoon vedoten. Kapeat työnkuvat ovat eriarvoistavia etenkin, jos työnantaja ei järjestä muuta työyhteisöä kuormittamatonta kielienopetusta, johon työntekijä voi sujuvasti työajalla osallistua. Ylipäätään työpaikkojen toimintatapojen kehittämisessä tulisi kiinnittää huomiota monikielisten työyhteisöjen erityistarpeisiin. Selkokielen viestintä työyhteisössä tulisi ulottaa työkäytäntöihin, ja selkokielisten työkäytäntöjen kehittämiseen tulisi osoittaa tukea. Lisäksi työelämän tasavertaisuutta tulisi edistää kehittämällä ulkomailla suoritettujen tutkintojen tunnustamiskäytäntöjä ja niihin liittyviä joustavia, työelämälähtöisiä täydennysopintoja. Järjestettäessä hoito- ja hoiva-alojen koulutusta ulkomaan kansalaisille on huolehdittava suomen kielen ja/ tai ruotsin kielen opetuksesta niin, että tutkinnon suorittaneiden on halutessaan mahdollisuus työllistyä Suomessa.

Sekä naisia että kaikkia maahanmuuttajataustaisia koskien olisi tärkeää ottaa huomioon työuran pituuden ja palkkatason vaikutus eläketurvaan sekä köyhyyteen, sillä työssä tapahtuva rakenteellinen eriarvoisuus vaikuttaa myös eläkeiässä koettuun eriarvoisuuteen. Työmarkkina-asemaan liittyy sukupuolittunutta eriarvoisuutta, jolla on pitkäaikaisia vaikutuksia. Kotona lapsiaan hoitavien naisten, alipalkattujen ja pätkätyösuhteissa työskentelevien ihmisten taloudellinen haavoittuvuus ei ole vain tämän hetken kysymys, vaan se vaikuttaa myös eläkeikään. Maahanmuuttajaperheille suunnatuissa palveluissa olisikin kiinnitettävä huomiota siihen, että palveluissa ei eriarvoistavasti ohjattaisi etenkin naisia jäämään työvoiman ulkopuolelle huolehtimaan lapsista tai muista perheenjäsenistä kuten ikääntyneistä läheisistä. Projektimuotoisessa kotouttamistoiminnassa on syntynyt hyviä esimerkkejä siitä, miten kotouttamistoiminnalla voidaan tukea haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä, esimerkiksi kotona pieniä lapsia hoitavia naisia. Projektimuotoinen toiminta ei kuitenkaan ole yhdenvertaista eikä pitkäjänteistä. Sen tilalle tarvitaan pitkäjänteistä ja ammattimaista kotouttamistyötä.

Alaluku "Automatisaation ja digitalisaation vaikutukset kohdistuvat maahanmuuttajiin" käsittelee työelämää. Luvussa esitetään, että automatisaatio ja digitalisaatio lisäävät ainoastaan maahanmuuttajien koulutustarvetta. Todellisuudessa digitalisaatio on synnyttänyt myös uusia talouden muotoja (erityisesti alustatalous) ja matalan osaamisen työpaikkoja, jotka heikosti säänneltyinä ja palkattuina voivat myös hidastaa kotoutumisprosesseja.

Työelämävaikutuksen ohella olisi syytä huomioida myös julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden digitalisaatio, sekä niissä vaadittava palvelulogiikan sekä uuden digitaalisen palvelulogiikan tuntemus. Nämä asettavat haasteita sekä suomen- tai ruotsin kieltä heikommin osaaville maahanmuuttajille, vähemmän koulutetuille tai koulutuksen keskeyttäneille nuorille aikuisille että ikääntyville henkilöille. Hankkeidemme tutkimustulokset osoittavat, että digitaalisen syrjäytyminen kytkeytyy laajempaan huono-osaisuuteen eikä liity kapeasti vain digitaalisten taitojen osaamiseen ja osaamattomuuteen. Myös osalla nuorista ns. diginatiiveista ja esimerkiksi työkäisistä maahanmuuttajista on vaikeuksia käyttää digitaalisia palveluja, vaikka he käyttäisivät sujuvasti vaikkapa sosiaalista mediaa ja muita sovelluksia. Julkisten digipalvelujen käyttöä voi vaikeuttaa

esimerkiksi se, että niiden käyttö edellyttää hyvää lukutaitoa, suomen kielen taitoa sekä monimutkaisen palvelujärjestelmän ymmärrystä.

Julkisten palveluiden digitalisoinnissa ja etuuskäsittelyn automatisoinnissa tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, etteivät ne aseta hiljattain maahan muuttaneita kohtuuttoman eriarvoiseen asemaan Suomessa syntyneiden tai pitkään asuneiden kanssa. Tuore tutkimus Norjasta osoittaa, että täysin automatisoitu lapsilisien etuuskäsittely ei tavoita hiljattain maahan muuttaneita ja pienituloisia, ja pitkittää näin etuuskäsittelyyn kuluva-aikaa. Osallisuuden kokemisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että myös digitaaliset palvelut kohtelevat kansalaisia tasapuolisesti. Käytännössä tämä voi tarkoittaa palvelujen käyttöön osoitettavaa erityistä tukea, jonka saatavuutta ei pidä säädellä teknisillä rajoituksilla, esimerkiksi tarjoamalla tukea vain tietyn kotouttamisjakson aikana. Havaintojemme mukaan myös ns. kantaväestöön kuuluu ihmisiä, jotka tarvitsevat digitaalisten palvelujen käyttöön tukea, jota ei vielä ole yhdenvertaisesti saatavilla.

Luku 7: Vahvistetaan maahanmuuttajien työllisyyttä ja osallisuutta

Alaluku 7.3 Terveystä ja hyvinvointia sosiaali- ja terveystalvuluilla

Yleisiosassa nostetaan esille ”koko väestölle suunnattujen palvelujen kehittäminen erityisiä tarpeita huomioivaan, inklusiiviseen toimintatapaan. Terveystalvuluissa inklusiivisuutta lisätään panostamalla kokonaisvaltaiseen palveluohjaukseen, tulkkiaivusteisen työskentelyn edistämiseen sekä kiinnittämällä erityistä huomiota monikieliseen ja -kanavaiseen tiedonvälitykseen.” Nämä ovat tärkeitä tavoitteita ja ne olisi siitä kirjata alaluvun lopussa olevaan tavoiteosioon tarkemmin.

On tärkeää, että väestön muuttoliikkeiden myötä syntynyt moninaisuus otetaan lähtökohdaksi perustalvuluiksi määriteltyjen sosiaali- ja terveystalvulujen kehittämisessä. Talvulurakenteissa olevia syrjiviä perusoletuksia ja eriarvoistavia rakenteita tulisi tarkastella ja purkaa siten, että kaikissa perustalvuluissa on valmius palvella asiakkaita riippumatta heidän taustastaan. Tämä tarkoittaa, että selkokielisyyden ohella kehitetään talvululuotsausta. Monikielinen väestö edellyttää myös laadukkaan ja asiakkaiden osallisuutta tukevan tulkkitalvulun kehittämistä. Edelleen tulee tunnistaa rakenteellinen rasismi talvuluissa. Perustalvulujen kehittämiseksi tarvittaisiinkin konkreettisia toimia, joita olisi syytä valmistella tutkimuspohjaisesti.

Rakenteellisen syrjinnän ja rasismin näkökulma on tärkeää sisällyttää myös tavoitteeseen ”Lisätään sosiaali- ja terveydenhuollon (myös kasvatus- ja suojelualat) perus- ja täydennyskoulutukseen kokonaisuuksia maahanmuuton ja kulttuurisen moninaisuuden ilmiöiden hahmottamisen ja kohtaamisen tueksi”. On nimittäin riskinä, että kulttuurikeskeiset sisällöt, joista puuttuu ymmärrys sosio-ekonomisesta eriarvoisuudesta ja huono-osaisuudesta, johtavat pikemminkin rakenteellisen epätasa-arvon kulttuuristamiseen sekä epäkohtien huomiotta jättämiseen, kuin toimivien käytäntöjen luomiseen. Yleistävät käsitykset eri ryhmien ”kulttuureista” ja niiden eroista toimivat pikemminkin leimaavina kuin toimintakulttuureja uudistavina ajattelumalleina. Tästä syystä on tärkeää, että koulutuskokonaisuuksien tietopohja käsittelee tutkimuslähtöisesti valta- ja eriarvoisuuskysymyksiä.

Lisäksi on tärkeää, että näitä sisältöjä integroitaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan perus- ja täydennyskoulutuksen muihinkin sisältöihin, esimerkiksi suomalaista yhteiskuntaa, palvelujärjestelmää, talvulukäyttäjiä ja ammattietiikkaa koskeviin sisältöihin, ja että nämä sisällöt monipuolistaisivat näkemystä suomalaisesta väestöstä ja tarkastelisivat systemaattisesti rakenteellista eriarvoisuutta.